

עליית מפטיר לכבוד התורה

הרב ישי ואדעי

- א. מבוא
- ב. המקור לדין שקורא ההפטרה צריך לעלות לתורה
- ג. האם מפטיר עולה למניין הקרואים?
- ד. ההשלכה לקריאה במנחת תעניות ויום כיפור
- ה. האם צריך שהמפטיר בנביא יעלה לתורה בצמוד להפטרה?
- ו. האם אפשר שאחד יעלה מפטיר לכבוד התורה ואחר יקרא את ההפטרה?
- ז. מפטיר שאינו יודע לקרוא את ההפטרה
- ח. שיטת המגן אברהם: כבוד התורה הוא דין לעיכובא
- ט. מפטיר יונה ללוי או לכהן
- י. מסקנות
- יא. סיכום

א. מבוא

מאמר זה נולד על רקע מעשה שהיה. כהן שהייתה חביבה עליו הפטרת יונה, היה רגיל לקנות מפטיר יונה בכל שנה. מכיוון שאיננו יכול לעלות שלישי, הוא הזמין ישראל לעלות במקומו, ואז הוא עלה לקרוא את ההפטרה.

מתוך שאלה זו עולה בירור עניינה של עליית המפטיר בכלל. מדוע יש עלייה כזאת? האם ניתן לספור את המפטיר כאחד העולים למניין שבעה בשבת? מה היחס בין עליית המפטיר לבין קריאת ההפטרה? האם ניתן לנתק ביניהן? האם יש מצבים שבהם ניתן לוותר על עליית המפטיר?

במאמר זה נדון בשאלות אלו, ונבחן אם ניתן לאפשר לאותו כהן להמשיך במנהגו.

ב. המקור לדין שקורא ההפטרה צריך לעלות לתורה

הגמרא¹ אומרת: "אמר עולא, מפני מה המפטיר בנביא צריך שיקרא בתורה תחלה? מפני כבוד תורה". בביאור המושג כבוד תורה מסביר רש"י: "שלא יהא כבוד תורה וכבוד נביא שוה". המאירי מבאר את הדברים כך: "שלא ניחד עולה אחד בשביל נביאים לבד". ביאור מפורט יותר מצינו בדברי ר' יהונתן מלוניל על הרי"ף²: "כלומר שגנאי יהיה לתורה שזה קורא בנביאים ולא קרא תחלה בתורה נמצא שיש להם חשיבות כמו התורה אלא קורא בתורה ואחר כך בנביא".

ההסבר העולה מדברי הראשונים הוא שחכמים חשו שלא תהיה השוואה בין קריאת התורה לקריאת ההפטרה. חכמים רצו להעלות על נס את ההבדל הגדול בין מדרגת תורה שניתנה מסיני, ובין מדרגת הנביאים, שעם כל קדושתם אינם מתקרבים למדרגת התורה. לכן לא רצו חז"ל שקריאת הנביא תהיה קריאה עצמאית ובכך יהיה מעמדה שווה לקריאת התורה. לצורך כך תיקנו שהקורא בנביא יקדים לקרוא בתורה. העובדה שהוא איננו יכול לקרוא בנביא לפני שיקרא בתורה, מבטאת את עליונותה של התורה על דברי הנביאים.

ג. האם מפטיר עולה למניין הקרואים?

1. דברי הגמרא

דברי עולא שהבאנו לעיל נלקחו מתוך שאלה שמעוררת הגמרא שם:

איבעיא להו: מפטיר מהו שיעלה למנין שבעה? רב הונא ורבי ירמיה בר אבא, חד אמר: עולה, וחד אמר: אינו עולה. מאן דאמר עולה - דהא קרי, ומאן דאמר אינו עולה - כדעולא, דאמר עולא: מפני מה המפטיר בנביא צריך שיקרא בתורה תחלה - מפני כבוד תורה, וכיון דמשום כבוד תורה הוא - למנינא לא סליק.

1 מגילה כג ע"א.

2 יג ע"א.

קריאת התורה בשבת מחייבת שבעה עולים. הגמרא מסתפקת אם ניתן למנות את המפטיר כאחד מהשבעה, או שצריכים לקרוא שבעה בנפרד, והמפטיר יהיה שמיני. היא מביאה את דברי עולא שהמפטיר מחויב לעלות לתורה תחילה משום כבוד תורה, ולכן ייתכן שאינו יכול להיספר כחלק משבעת העולים. דברי הגמרא טעונים הסבר. מה בכך שהמפטיר מחויב לעלות מצד כבוד תורה? סוף סוף הוא עולה וקורא בתורה ויש כאן עולה שביעי, ומדוע שלא נחשיב אותו?³

בעל הלכות גדולות⁴ כותב:

אין המפטיר עולה למנין חמשה ששה ושבעה מפני שאמרו המפטיר בנביא צריך שיקרא בתורה תחלה כדי לעשות כבוד לתורה.

הדגש של בה"ג הוא "כדי לעשות כבוד לתורה". נראה להסביר שכוונתו לומר שאילו היינו מחשיבים את העולה למפטיר כאחד מהעולים לחובת היום, לא היה ניכר מספיק כבוד התורה. כדי לקיים את ההלכה של "כבוד התורה", לא ניתן להסתפק בכך שהעולה להפטרה יקרא בתורה תחילה, אלא צריך שיהיה ניכר שהוא עולה במיוחד כדי לעשות לתורה כבוד מול הנביא. אם נחשיב אותו בכלל העולים, התפיסה תהיה שהוא קורא מפאת חובת היום ולא בגלל כבוד התורה. משום כך יש לייחד לקורא ההפטרה עלייה נוספת מלבד חובת היום.

הסבר נוסף נמצא בדברי רש"י: "וכיון דמשום כבוד תורה הוא ולא משום חובה - לא ממנינא הוא". על פי רש"י קריאת התורה של המפטיר אינה משום חובה. לכן היא איננה יכולה להיספר במניין השבעה שהם חובת היום. אך עדיין יש מקום לשאול, מה בכך שעלייתו של המפטיר אינה חובה, סוף סוף הוא עולה ומדוע שלא נספור אותו?

נראה שרש"י מתכוון לומר שתקנת קריאת התורה בשבת כוללת שני דברים: האחד, צריך שיעלו שבעה לתורה; השני, שכל השבעה יעלו בגלל חובת היום ולא בגלל

3 וזו לכאורה כוונת הגמרא שנימקה: "מאן דאמר עולה דהא קרי", דהיינו שסוף סוף הוא קרא ומדוע לא נספור אותו!?

4 יובאו דבריו לקמן, בתוך דברי התוספות רי"ד.

סיבות צדדיות אחרות. אם אדם עולה בגין סיבה צדדית, זה פוגם בערך של "חובת היום".⁵ עלייתו של המפטיר בגלל כבוד התורה איננה מאפשרת, לדעה זו, לספור אותו בכלל העולים לחובת היום.

לדברי רש"י יש גם השלכה ישירה לנידון שלנו. רש"י קובע שקריאת המפטיר בתורה היא "לא משום חובה". האם כוונתו לומר שקריאת המפטיר בתורה אינה חובה? חשוב לדייק שרש"י לא כתב שהקריאה אינה חובה אלא השתמש בביטוי שהיא "לא משום חובה", כלומר שסיבת הקריאה אינה מפאת חובת היום, אלא בגלל כבוד תורה. אין לראות בכך קביעה שעצם הקריאה היא רשות. בכל אופן דברים אלו יש פתח לביורר ההלכתי שלנו. העובדה שקריאת המפטיר אינה משום קיום חובת היום, מעלה את השאלה: האם ניתן לוותר על קריאה זו בתנאים מסוימים, בדיעבד או אפילו לכתחילה?

2. פסיקת ההלכה

הרי"ף⁶ כותב:

והלכתא עולה דאמרין בפרק בני העיר⁷ ראש חודש אדר שחל להיות ב"ואתה תצווה", אמר אביי: קרו שיתא מ"ואתה תצווה" עד "ועשית כיור נחשת", וחד קורא מ"כי תשא" עד "ועשית כיור נחשת", והיינו מפטיר, אלמא מפטיר עולה למנין שבעה. וכן הלכה.

הרי"ף מביא ראיה שמפטיר עולה למניין שבעה מדברי הגמרא לגבי קריאת פרשת שקלים. הגמרא שם דנה בחלוקת שבעת העולים כאשר שבת ראש חודש אדר, שבת שקלים, חלה בפרשת תצווה. הגמרא אומרת ששישה יקראו בפרשת תצווה והשביעי ימשיך בפרשת שקלים (כי תשא) הסמוכה לה. הרי"ף מבין שכוונת הגמרא לחדש שאין צורך לקרוא שבעה בפרשת תצווה, אלא זה שקורא בפרשת שקלים

5 לפי מה שהסברנו, דברי בה"ג ורש"י הפוכים זה מזה. לדברי בה"ג המפטיר אינו עולה למניין שבעה כדי לרומם את הערך של "כבוד תורה", ואילו לדברי רש"י המפטיר אינו עולה למניין שבעה כדי לרומם את הערך של "חובת היום".

6 יג ע"א.

7 מגילה ל ע"א.

נחשב גם לשביעי וגם למפטיר. מכאן הוא מבין שלהלכה המפטיר עולה למניין שבעה.

פסיקה דומה מצאנו בדברי התוספות רא"ש אך מסיבה אחרת: "פסק רבינו תם כמאן דאמר מפטיר עולה מן המנין, שהרי בשל סופרים הלך אחר המקיל". רבנו תם מנמק את הפסיקה בכך שחובת קריאת שבעה עולים היא מדרבנן, וכשיש מחלוקת בדין דרבנן - פוסקים כדעה המקילה.

התוספות רי"ד⁸ מתייחס לראיית הרי"ף ודוחה אותה:

ואינו נראה לי להיא, חד דקאמרי התם אינו אלא השביעי שצריך לקרוא בפרשת שקלים והמפטיר קורא עוד באותה פרשה, ולעולם מהתם לא מוכח דמפטיר עולה למנין שבעה.

כוונת הרי"ד היא שהגמרא לא התכוונה לומר שהשביעי יקרא את פרשת שקלים וזה ייחשב גם למפטיר. אלה כוונתה שהשביעי יעלה את פרשת שקלים, ונוסף עליו יעלה המפטיר ויקרא מספר פסוקים מפרשת שקלים.⁹ לפי הסבר זה המפטיר עולה שמיני ואין בכך הוכחה שמפטיר עולה ממניין שבעה.

אחרי שהרי"ד דוחה את ראיית הרי"ף, הוא גם מבסס פסיקה הפוכה לפסיקת הרי"ף:

8 מגילה כג ע"א.

9 הסבר זה טעון בירור. בשלמא לפי דברי הרי"ף, הגמרא רצתה לומר שבמקום שיחלקו את פרשת תצווה לשבעה, יש אפשרות שהשביעי יקרא את כי תשא כי היא ההמשך של תצווה, ובכך נרוויח שהעולה השביעי יהיה גם המפטיר. לעומת זאת, לפי דברי הרי"ד שהשביעי יעלה בפרשת שקלים וחוזר מזה המפטיר יחזור לקרוא בפרשת שקלים, מה הרווחנו בכך? היה פשוט יותר לעשות כמו כל שבת - לחלק את הפרשה לשבעה, ולתת למפטיר לקרוא את פרשת שקלים. ייתכן שהרי"ד הבין שהרצף של פרשיות תצווה וכי תשא יוצר בעיה: הוא יכול לגרום לנו לחשוב בטעות שפרשת כי תשא היא חלק מחובת היום. לו חולקה פרשת תצווה לשבעה והמפטיר היה ממשיך בפרשת כי תשא, היו הציבור חושבים שזה חלק מחובת היום, שהרי זה המשך הרצף של הפרשה. כדי למנוע טעות זו הציעה הגמרא שהשביעי יקרא בפרשת שקלים כחלק מחובת היום, ואז המפטיר יחזור ויקרא פסוקים מפרשת שקלים, ובזה יהיה ניכר שהמפטיר אינו מחובת היום.

ובהלכות גדולות של רבינו שמעון קייר"א זצוק"ל בהלכות צורכי ציבור מצאתי כתוב: אין המפטיר עולה למנין חמשה ששה ושבעה מפני שאמרו המפטיר בנביא צריך שיקרא בתורה תחלה כדי לעשות כבוד לתורה.¹⁰ ובירושלמי מצאתי כתוב: ר' חלבו ורב מתנא ושמואל בר שילת בשם רב שבעה חוץ מן המפטיר בנביא.

אם כן, הרי"ד מבסס את פסיקתו על דברי בה"ג¹¹ ועל הירושלמי.

אם כן נחלקו הראשונים בפסיקת ההלכה: לדעת הרי"ף מפטיר עולה למניין שבעה, ואילו לדעת הרי"ד אינו עולה. השולחן ערוך פסק¹² שמפטיר עולה למניין שבעה.

ד. ההשלכה לקריאה במנחת תעניות ויום כיפור

התוספות במגילה¹³ כתבו:

חד אמר עולה וחד אמר אין עולה - פסק רבינו תם דקיימא לן כמאן דאמר עולה ולכך אנו נוהגין בתעניות במנחה ובט' באב שהשלישי מפטיר וכן ביום הכפורים במנחה. אבל בשבתות ובימים טובים וביום הכפורים שחרית המפטיר לא הוי מן המנין, דכיון שמותר להוסיף עליהם יכולין אנו לעשות מנהגינו אליבא דכולי עלמא, דאי הוי הלכה כמאן דאמר אין עולה עבדינן שפיר, ואפילו הוי נמי הלכה כמאן דאמר עולה, מכל מקום אין לחוש שהרי מותר להוסיף.

התוספות מביאים את פסק רבנו תם שהמפטיר עולה למניין הקרואים, ועל פי זה מבססים את המנהג במנחת תעניות שהשלישי מפטיר, דהיינו שהוא גם מפטיר וגם עולה למניין שלושה של חובת היום. משמע מדברי התוספות שאילו היינו פוסקים

10 כפי שביארנו דעתו לעיל, שאם נחשיב את המפטיר למניין העולים, לא יהיה ניכר שהוא עולה לכבוד התורה.

11 שקדם לרי"ף.

12 אורח חיים, סימן רפב סעיף ו.

13 כג ע"א

כמאן דאמר שמפטיר אינו עולה למניין שבעה, היינו צריכים להוסיף במנחת תעניות עולה רביעי עבור המפטיר.

התוספות מסבירים שעל פי פסק זה היה ניתן גם בשבתות ובימים טובים להחשיב את המפטיר לחלק ממניין הקרואים ולא היה צורך להוסיף עלייה נוספת על חובת היום, אלא שכדי לצאת ידי חובת כל הדעות¹⁴ מוסיפים עלייה נוספת. על כן, בשבתות ובימים טובים שמותר להוסיף על מניין הקרואים, אנו משתדלים לצאת ידי חובת כל הדעות, אך במנחת תעניות שאסור להוסיף על מניין שלושה, אנו סומכים על הפסיקה שהמפטיר עולה למניין הקרואים.

המהרש"א מעיר שצריך עיון בדברי התוספות מדברי הגמרא:¹⁵

אמר רב אשי: והא אנן לא תנן הכי: זה הכלל: כל יום שיש בו מוסף ואינו יום טוב - קורין ארבעה, לאתויי מאי - לאו לאתויי תענית ציבור ותשעה באב! ולרב אשי מתניתין מני? לא תנא קמא ולא רבי יוסי. דתניא: חל להיות בשני ובחמישי - קורין שלשה ומפטיר אחד. בשלישי וברביעי קורא אחד ומפטיר אחד. רבי יוסי אומר: לעולם קורין שלשה ומפטיר אחד.

רב אשי ניסה לטעון שכוונת המשנה לומר שבתענית ציבור ותשעה באב צריכים לעלות ארבעה לחובת היום. הגמרא דחתה את דבריו מכוח הברייתא שגם לדעת תנא קמא וגם לדעת ר' יוסי, בתענית ציבור אין קוראים יותר משלושה. לפי הגמרא ברור שפירוש דברי הברייתא "קורין שלושה ומפטיר אחד" הוא שהשלישי הוא המפטיר,¹⁶ ואם כן יש ברייתא מפורשת שלפיה במנחת תעניות המפטיר עולה

14 נראה שהתוספות שהצריכו לצאת ידי חובת כל הדעות, עשו כן לשיטתם. התוספות פסקו על פי רבנו תם, והוא פסק שהלכה כמאן דאמר שהמפטיר עולה למניין שבעה משום שברבנן אזלינן לקולא. פסיקתו של רבנו תם היא מכוח ספק, ספק דרבנן לקולא, והואיל ויש ספק, אם ניתן לצאת ידי חובת כל הדעות - עדיף לעשות כן. לעומת זאת, הרי"ף הביא ראיה לכך שהלכה כמאן דאמר שמפטיר עולה למניין שבעה. פסיקתו של הרי"ף אינה מכוח ספק אלא מכח ודאי. לפי זה ייתכן מאוד שלדעת הרי"ף ניתן לכתחילה לכלול את המפטיר במניין הקרואים בשבתות ובימים טובים.

15 מגילה כב ע"ב.

16 עיין שם בתוספות ד"ה ולרב אשי, שם הוא מסביר מדוע לא ניתן לפרש שכוונת המשפט "קורין שלושה ומפטיר אחד" היא שהמפטיר יהיה רביעי.

למניין שלושה. לפי זה, המהרש"א שואל על התוספות, מדוע הגמרא לא הקשתה מכאן על מאן דאמר שמפטיר אינו עולה למניין שבעה?

שאלת המהרש"א היא פתח להבין שגם אם נפסוק שמפטיר אינו עולה למניין שבעה, ייתכן שהוא יעלה למניין שלושה. ייתכן שהסיבה לכך היא שאין דנים אפשר משאי אפשר. גם מי שסובר שמפטיר אינו עולה למניין הקרואים, זה רק בשבתות ובימים טובים, שניתן להוסיף על מניין הקרואים ובוה לקיים את חובת היום וכבוד התורה על הצד הטוב ביותר. לעומת זאת, במנחת תעניות שאסור להוסיף, אנו מקיימים את כבוד התורה בעצם עלייתו של המפטיר לתורה, גם אם אין מוסיפים עלייה מיוחדת בשבילו. ניתן להביא לכך ראייה מדברי בה"ג שהביא הרי"ד, שכתב ש"אין המפטיר עולה למניין חמשה ושה שבעה", ולא הזכיר שאינו עולה למניין שלושה.

בכל אופן למדנו שמוסכם על כולם שבמנחת תעניות העולה השלישי הוא גם המפטיר, ואין מוסיפים בשבילו עלייה מיוחדת.

ה. האם צריך שהמפטיר בנביא יעלה לתורה בצמוד להפטרה?

1. הצגת השאלה

נתבאר לעיל שהמפטיר בנביא צריך לקרוא בתורה תחילה. עוד ראינו שבמקום שאפשר מוסיפים עולה מיוחד לכבוד המפטיר כדי לקיים את מצוות חובת היום וכבוד התורה בצורה הטובה ביותר. במקום שאי אפשר להוסיף, מקיימים את דין כבוד התורה בכך שהעולה השלישי הוא המפטיר.

יש מקום לשאול, האם דין כבוד התורה מחייב שהמפטיר יקרא בתורה צמוד להפטרה (דהיינו העולה השמיני בשבת והעולה השלישי בתעניות), או שגם אחד מהעולים הראשונים יכול לקרוא את ההפטרה? אם נאמר שגם אחד מהעולים הראשונים יכול לקרוא את ההפטרה, נבאר את קיום "כבוד התורה" כך: בשבתות ובימים טובים כבוד התורה יתקיים על ידי שני דברים: האחד, רק מי שכבר עלה לתורה יוכל לקרוא הפטרה; השני, יעלו שמונה במקום שבעה,¹⁷ וניכר שהקפידו

17 בימים טובים - יעלו שישה במקום חמישה, ובשחרית יום הכיפורים - יעלו שבעה ולא שישה.

להוסיף עולה בשביל המפטיר. במנחת תעניות שאי אפשר להוסיף, יתקיים כבוד התורה רק על ידי הדבר הראשון, שרק מי שכבר עלה לתורה יוכל להפטיר. אם נאמר כן, יש פתח לכהן לקרוא את מפטיר יונה: הוא יעלה ראשון, אחריו יעלו לוי וישראל, ואותו כהן שעלה לראשון יוכל לקרוא את ההפטרה בלי לעלות מחדש לתורה.

2. השאלה שהופנתה לריב"ש

הריב"ש¹⁸ נשאל אם אחד מהעולים הראשונים יכול לעלות למפטיר בלי לקרוא מחדש בתורה. השואל הסביר שבמקומו נוהגים להוסיף על מניין שבעה, והוא שאל אם צריך המפטיר לעלות שוב לתורה, או שמא כיוון שכבר עלה לתורה, קריאה זו מיותרת ויש בה חשש ברכה לבטלה. דעת השואל הייתה לתלות זאת במחלוקת אם מפטיר עולה למניין שבעה, שאם הוא עולה למניין שבעה, מיותר לקרוא מחדש, ויש בזה חשש ברכה לבטלה, אבל אם אינו עולה למניין שבעה, הוא צריך לחזור ולקרוא מחדש.

3. תשובת הריב"ש ופסיקת השולחן ערוך

הריב"ש ענה כך:

ולענין שאלתך נראה, שכיון שהשליח ציבור הפסיק בקדיש אחר הקוראים, שהמפטיר אחר כן, אף אם הוא מאותן שקראו בתורה, צריך לחזור ולקרוא משום כבוד התורה, דהא איכא למיגזר משום הנכנסין שלא ראווה קורא בתורה, ויאמרו שאין המפטיר צריך לקרות בתורה. ומעתה אין בזה משום ברכה לבטלה, כמו שאין משום ברכה לבטלה כשמברכין כל אחד מן העולים לפניו ולאחריה, אף על פי שמן הדין לא היה לברך, אלא פותח מברך לפניו וחותר מברך לאחריה, אלא שכיון דתקנו רבנן שכל אחד מברך לפניו ולאחריה גזרה משום הנכנסין ומשום היוצאין, אין כאן ברכה לבטלה, הכי נמי דכותה. ובשלמא אם המפטיר הוא אותו שקרא אחרון, היה אפשר לומר שלא יחזור לקרות ולברך אף על פי

שהפסיקו בקדיש בין קריאת התורה לקריאת ההפטרה, דבזמן מועט לא חיישינן משום הנכנסין, וגם בזה יש לדון, כיון שאין דרך להפסיק בין קריאת המפטיר בתורה לקריאת ההפטרה, אבל כשאחד מן העולים האחרים הוא מפטיר, אין ספק אצלי שצריך לחזור לקרות ולברך.

מדברי הריב"ש משמע שבאופן בסיסי לא היינו חייבים להצמיד את קריאת המפטיר להפטרה. דין כבוד התורה יכול להתקיים באופן עקרוני גם באחד מהעולים הראשונים, אבל הריב"ש מחדש שבדין "כבוד תורה" יש שיקול נוסף והוא, "גזרה משום הנכנסים"¹⁹ שלא ראוהו קורא בתורה, ויאמרו שאין המפטיר צריך לקרות בתורה". לכן, יש צורך להצמיד את עליית המפטיר לתורה לקריאת ההפטרה, ומכאן שאין להתיר לאחד מהקוראים הראשונים לקרוא את ההפטרה בלי לעלות לתורה מחדש.

הדבר היחיד שבו הריב"ש מסתפק הוא לגבי הקורא האחרון בפרשת השבוע. בין הקורא האחרון בפרשת השבוע לבין ההפטרה מפרידה רק אמירת הקדיש, והריב"ש מעורר כאן שני ספקות: האחד, האם בהפסקה קטנה כזאת נוכל לומר שלא חששו לגזרת הנכנסים? האחר, גם אם נאמר שאין חשש בזמן מועט כזה לגזרת הנכנסים, ייתכן שיש בעיה כי בדרך כלל אין רגילים להפסיק בין המפטיר להפטרה. נראה שכוונת הריב"ש היא שהיות שאין רגילים להפסיק, ההפסק יגרום לאנשים לחשוב שלא קראו לכבוד התורה. על פי הצד הזה, אפילו הפסק קל פוגע בדין כבוד התורה, ועל כן יש חיוב להצמיד את עליית המפטיר לקריאת ההפטרה ללא שום הפסק.

19 מקור גזרה זו בדברי הגמרא מגילה כא ע"ב כנימוק לכך שכל העולים לתורה צריכים לברך לפנייה ולאחריה, בניגוד לדין המשנה (כא ע"א) שרק הראשון בירך לפנייה ורק האחרון בירך לאחריה. בהמשך הגמרא רואים שהחשש של הנכנסים והיוצאים אינו רק לגבי ברכות התורה אלא גם לגבי עניינים נוספים כמו מספר הפסוקים שצריך לקרוא. נראה שדעת הריב"ש היא שגזרת הנכנסים והיוצאים היא גזרה כללית, שבכל מקום שיש חשש לכך, צריך להתחשב בזה, ולכן הריב"ש סובר שגם בדין כבוד תורה יש לחשוש שמי שנכנס עכשיו לא ידע שקורא ההפטרה כבר עלה לתורה.

השולחן ערוך²⁰ פסק שגם הפסקת הקדיש מהווה בעיה, וצריך לחזור מחדש ולקרוא בתורה. אם כן למדנו שדין כבוד התורה מחייב להצמיד את קריאת המפטיר בתורה לקריאת ההפטרה, ואין אפשרות שאחד מהעולים הראשונים יקרא את ההפטרה בלי לקרוא מחדש בתורה.

ו. האם אפשר שאחד יעלה מפטיר לכבוד התורה ואחר יקרא את ההפטרה?

1. מנהג כמה מקומות להעלות גדול למפטיר של חובת היום ושהקטן יקרא את ההפטרה

כפי שהובא לעיל במבוא, כהן שרצה לעלות הפטרת יונה, קנה את המפטיר והזמין ישראל לעלות שלישי, ואחר כך הכהן קרא את ההפטרה. האם ניתן להפריד בין המפטיר להפטרה? האם ניתן שאדם אחד יקיים את דין כבוד התורה ויעלה למפטיר, וחברו יעלה להפטרה?

הריב"ש²¹ דן במקרה דומה לזה. הרקע למקרה הוא קריאת התורה בשבת או יום טוב בחובת היום, כגון מפטיר בפרשיות המוספים (כגון ראש חודש, מועדים) וכגון מפטיר של ארבע פרשיות (שקלים, זכור, פרה, החודש). הריב"ש מביא שם את דברי רבינו תם, שאין אפשרות שקטן יקרא פרשיות אלו כיוון שהן חובה.

הריב"ש נשאל על מנהג שנוצר בעקבות הלכה זו. השואל ציין שיש מקומות שנהגו שאם קטן רוצה לקרוא הפטרה של פרשיות אלו, היו מעלים במקומו אדם גדול לקרוא את המפטיר של חובת היום, ואז הקטן קרא את ההפטרה. לכאורה מנהג זה בעייתי, כי הקורא בהפטרה לא עלה לתורה תחילה. השואל התייחס לבעיה זו ונצטט את לשונו:

20 אורח חיים, סימן רפב סעיף ה.

21 שו"ת הריב"ש סימן שכו. הובאו דבריו בבית יוסף בסימן רפב.

ואף על פי שצריך המפטיר לקרות בתורה, היינו משום כבוד התורה, והכא הא איכא כבוד התורה כשנאמר המפטיר אינו ראוי לתורה וקורא גדול במקומו.

ביאור הדברים: לטענת השואל יש כאן ביטוי לכבוד התורה בזה שפסלנו את הקטן לתורה, ואדם גדול עולה במקומו. בזה ניכר שהתורה חשובה יותר מהנביא, שבתורה הצרכנו גדול, ובנביא התרנו לקטן לקרוא.

2. המנהג הנכון לדעת הריב"ש

הריב"ש דחה את המנהג ואת טענת השואל:

וזה הטעם אינו, דלעולם מי שקורא ההפטרה צריך לקרות בתורה, כי שמא הגדול קרא לתוספת ולעצמו ולא בעד המפטיר, ואין כאן כבוד התורה, והמנהג ההוא אינו מנהג יפה בעיני.

הריב"ש טוען שמה שהגדול קרא במקום הקטן, אין ניכר שקרא בעד המפטיר, שהרי בשבת ויום טוב מותר להוסיף על מניין העולים, ומבחינת הנראות החיצונית, הציבור יכול לטעות ולהבין שהגדול עלה לשם תוספת ולא בשביל ההפטרה. לכן, הריב"ש סובר שהמנהג הנכון הוא שהגדול שקרא בחובת היום יקרא את ההפטרה, או שלחלופין הגדול יקרא בחובת היום, ויאמרו קדיש, ואז יחזור הקטן לקרוא בתורה את פרשת חובת היום או שלושה פסוקים ממנה לשם מפטיר, ואז יוכל לקרוא את ההפטרה.

3. המנהג הנכון לדעת הבית יוסף

הבית יוסף²² חולק על הריב"ש ומצדיק את המנהג שהזכיר השואל:

ואנו לא ראינו מי שנהג כדברי הריב"ש, אלא כמנהג אותם מקומות שכתב השואל, וגם הוא זכרונו לברכה כתב בתשובה²³ שלא רצו לשמוע לו.

22 שם.

23 בסימן לה.

טענתו הראשונה של הבית יוסף היא מצד המנהג, שבפועל המנהג הרווח בעם ישראל הוא שיעלה גדול למפטיר, והקטן יקרא את ההפטרה על סמך הגדול שעלה במקומו. כסייעתא, מביא הבית יוסף את העובדה שהריב"ש בעצמו מציין שלא רצו לשמוע לו.

לגופו של עניין הבית יוסף טוען:

וגם בעיני נפלאו דבריו, שכתב כי שמא הגדול קרא לתוספת ולעצמו, ולא בעד המפטיר, דכיון שהפסיקו בקדיש בין העולים הראשונים לקריאת גדול זה, ליכא למימר דלתוספת עצמו הוא קורא, ומוכחא מילתא ודאי, דבעד המפטיר הוא קורא.

הריב"ש טען שכבוד התורה איננו ניכר כי הציבור יפרש שהגדול עלה לשם תוספת. הבית יוסף דוחה זאת מפני שכאשר מוסיפים בשבת על מניין שבעה, אין הפסקה בין השבעה הראשונים לבין העולים של התוספת. לעומת זאת, במקרה שלנו, מסיימים את פרשת השבוע ואומרים קדיש, ורק אז הגדול עולה. ההפסק של הקדיש הוא הוכחה שהגדול עלה בעד המפטיר ולא לשם תוספת.

על פי דברי הבית יוסף יש כאן חידוש בדין כבוד התורה. דין כבוד התורה אינו מחייב שאותו אדם שקורא את ההפטרה יקרא בתורה תחילה; די בכך שאדם כלשהו יוסיף קריאה בתורה בשביל ההפטרה, ובזה מתקיים כבוד התורה. גם לריב"ש לא הפריע שאדם אחד יקרא מפטיר ואחר יקרא הפטרה. מה שהפריע לו הוא שניתן לפרש את עלייתו כתוספת. אם כן, באופן עקרוני, גם הריב"ש וגם הבית יוסף מסכימים שיש אפשרות שאדם אחר יקרא מפטיר בשביל כבוד התורה. להבנה זו יש השלכה ישירה למקרה שלנו. יש כאן פתח למצוא היתר לכהן לעלות להפטרה בהסתמך על כך שמישהו אחר, דהיינו הישראל שעלה שלישי, יעלה לכבוד התורה במקומו.

2. הפרדה בין קורא המפטיר לקורא ההפטרה במנחת תעניות

הפתרון שהציע הריב"ש הוא שהגדול יעלה לשם חובת היום, יאמרו קדיש, הקטן יחזור ויקרא שלושה פסוקים בפרשת חובת היום לשם מפטיר ואז יקרא את ההפטרה. פתרון זה מתאים לשבת ויום טוב שבהם מותר להוסיף על העולים.

לעומת זאת במנחת תעניות אין אפשרות להוסיף על שלושה, ולדעת הריב"ש אותו ישראל שעלה שלישי מוכרח לקרוא את ההפטרה.

גם המנהג שהבית יוסף מצדיק אינו מתאים למנחת יום כיפור ותשעה באב. הבית יוסף טוען שכיוון שהפסיקו בקדיש בין העולים הראשונים לבין עליית הגדול, ניכר שהוא עולה בעד המפטיר. במנחת תעניות יש רק שלושה עולים ואין אומרים קדיש בין עליית השני לעליית השלישי. במקרה כזה, גם הבית יוסף יודה שיש פה בעיה בקיום דין כבוד התורה. מצד סדר העולים, הוא העולה השלישי, ואין שום תוספת מיוחדת שמוכיחה שהוא עלה בשביל המפטיר.

אם כן, במנחת תעניות, הרעיון שאחד יקרא מפטיר ואחד יקרא הפטרה, אינו מתאים, ודברי הריב"ש והבית יוסף אינם יכולים לשמש היתר לכהן לקרוא מפטיר יונה על סמך ישראל שיעלה שלישי במקומו.

ז. מפטיר שאינו יודע לקרוא את ההפטרה

1. השאלה שהופנתה לנודע ביהודה

התייחסות מפורשת למפטיר במנחת תעניות מצינו בדברי הנודע ביהודה,²⁴ הדין במקרה שעלו כהן ולוי וישראל, והישראל שעלה שלישי שהוא גם המפטיר, אינו יודע לקרוא את ההפטרה, וצריכים על כורחם להעלות אדם אחר שיודע לקרוא הפטרה. הנודע ביהודה נשאל אם יש להעלותו לתורה תחילה (ואז יהיו ארבעה עולים), או שבדיעבד יכול לקרוא את ההפטרה בלי לעלות לתורה תחילה.

2. הבחנה בין קריאה בשבתות וימים טובים לבין מנחת תעניות

לכאורה, זו הלכה מפורשת שנפסקה בדברי הרמ"א:²⁵

אם קראו למפטיר מי שאינו יודע לומר ההפטרה, יכול אחר לאמרה, אבל לכתחילה אסור לעשות כן.

24 מהדורא תניינא, אורח חיים סימן קי.

25 אורח חיים, סימן רפד סעיף ד.

השואל התייחס לכך והסביר שהמגן אברהם ביאר את דברי הרמ"א, שכיוון שהפטיקו בקדיש בין קריאת הפרשה לבין המפטיר, מוכח שאותו אדם שעלה למפטיר, קרא באמת בשביל המפטיר, ונתקיים בזה כבוד התורה. לכן ניתן לאפשר בדיעבד שהוא יקרא את ההפטרה בלי לעלות לתורה תחילה. לעומת זאת, במנחת תעניות שאין מפטיקים בקדיש, אין הוכחה שהעולה השלישי עלה בשביל המפטיר.

3. הוספת עולה רביעי במנחת תעניות

השואל חיווה דעתו לפני הנודע ביהודה שבמנחת תעניות אין ברירה וצריך להעלות את קורא ההפטרה לעליית רביעי. השואל התייחס לבעייתיות שבהוספה על שלושה עולים. אמנם בדרך כלל אין מוסיפים על שלושה, אך במקום צורך חשוב מצינו שמוסיפים, כפי שהתיר הרמ"א²⁶ להוסיף עולה רביעי במקרה שיש שני חתנים ישראלים בבית הכנסת.

אולם הנודע ביהודה דחה את הצעת השואל להוסיף עולה רביעי. הוא הסביר שהרמ"א לא התכוון להתיר הוספת עולה רביעי כשיש צורך חשוב,²⁷ אלא להתיר דווקא בחתן שזה נחשב לגביו כיום טוב, וביום טוב מותר להוסיף, אבל במנחת תעניות אין היתר להוסיף על העולים.

4. שיטת הנודע ביהודה: כבוד התורה הוא דין לכתחילה

הנודע ביהודה סובר שבדיעבד שכבר העלו למפטיר מי שאינו בקי בקריאת ההפטרה, יעלו אדם אחר לקרוא את ההפטרה בלי לעלות לתורה תחילה. הנודע ביהודה מסביר שתקנת חכמים שהמפטיר בנביא יעלה לתורה תחילה, היא תקנה לכתחילה, אם אפשר. במקרה שלנו שאי אפשר להוסיף על העולים, יקרא את ההפטרה גם בלי לעלות לתורה תחילה.

26 אורח חיים, סימן קלה סעיף א.

27 שאם כן היינו מוסיפים בכל מנחת תעניות עולה רביעי, כדי לצאת ידי חובת הדעה שמפטיר אינו עולה למניין הקרואים (כפי שבשבת אף על פי שנפסקה ההלכה שמפטיר עולה למניין שבעה, אנו מעלים את המפטיר לשמיני כדי לצאת ידי חובת הדעה שאינו עולה).

5. ההיתר של הכרזת "מפטיר"

הנודע ביהודה מוסיף שיקול נוסף להתיר:

ועוד אמינא, שעד כאן לא הוצרך הבית יוסף בסימן קפ"ב להשיב על דברי הריב"ש מטעם הפסקת קדיש מוכחא מילתא וכו', אלא בימיהם, כי אולי השליח ציבור בשעה שקורא את המפטיר היה אומר יעמוד פלוני בן פלוני ולא היה מסיים לומר מפטיר, אבל בזמננו שהשליח ציבור אומר יעמוד פלוני בן פלוני מפטיר, אם כן הכל יודעים שלמפטיר קראוהו, ואף שאירע מעשה שהוא אינו יודע להפטיר ואחר מפטיר במקומו, הכל יודעים שבמקום הראשון הוא קורא ההפטרה, ויש כאן כבוד התורה.

בדברי הנודע ביהודה אנו מוצאים רעיון חדש. ההכרזה הנהוגה כיום: "יעמוד פלוני בן פלוני מפטיר", אינה מותרת כל ספק לציבור שהעולה עלה לשם מפטיר. לפי רעיון זה, אין הבדל בין הפסיקו בקדיש ובין לא הפסיקו בקדיש, ולכן אין הבדל בין קריאת התורה בשבתות ובימים טובים לבין קריאת התורה במנחת תעניות. בעצם ההכרזה על העולה כמפטיר מתקיים הדין של כבוד התורה, ולכן אפשר שאחד יעלה למפטיר והשני יקרא את ההפטרה. דברי הנודע ביהודה הם המשך של דברי הריב"ש והבית יוסף. כפי שהסברנו, דין כבוד התורה אינו מחייב שאותו שקורא את ההפטרה יעלה למפטיר, אלא מספיק שמישהו יעלה לכבוד התורה ובלבד שיהיה ניכר שהוא עלה לשם הפטרה, ולכן בעצם הכרזתו כ"מפטיר" יש קיום של דין כבוד התורה. על פי זה יש פתח להתיר לכהן לעלות להפטרות יונה אם יכריזו על ישראל כמפטיר, ובזה יתקיים דין כבוד התורה.

אמנם למעשה, נראה שאי אפשר לסמוך על זה. נראה שהנודע ביהודה לא כתב רעיון זה כהיתר ברור, כפי שניכר מלשונו שכתב: "כי אולי השליח ציבור בשעה שקורא את המפטיר היה אומר יעמוד פלוני בן פלוני ולא היה מסיים לומר מפטיר". הנודע ביהודה ביסס היתר זה על הנחת יסוד שאולי בזמנם לא היו מכריזים "מפטיר", אבל אם הנחת יסוד זו אינה נכונה, נפל ההיתר.²⁸ לכן נראה

28 כמו כן ניתן לדייק שהנודע ביהודה מהמשך לשונו לא התייחס לכך כהיתר ברור, כפי שנתייחס לכך בהערה 35.

שעיקר ההיתר של הנודע ביהודה מבוסס על התפיסה שכל תקנת כבוד התורה היא רק לכתחילה במקום שאפשר. ההיתר הנוסף של הכרזת מפטיר הוא רק סניף נוסף להיתר העיקרי שעליו הנודע ביהודה נסמך.

כמו כן, מהמשך דבריו ברור שהוא איננו סומך על רעיון הכרזת "מפטיר" כהיתר לכתחילה, אלא רק בדיעבד:

ומכל מקום על כל פנים זה נראה לעניות דעתי ברור²⁹ שאם השלישי אינו יודע להפטיר והכהן או הלוי יודעים, יפטירו הם, שכבר קראו גם בתורה תחלה, ואין כאן רק חשש הנכנסים, עיין בבית יוסף סימן רפ"ב מה שכתב בשם הריב"ש, והלוי קודם לכהן, ולא יקרא לאחר שלא קרא בתורה כלל, ואם גם הכהן והלוי אינם יודעים להפטיר, אז יוכל איש אחר להפטיר בלי שום קריאה בתורה. זה הנראה לעניות דעתי.

מדברים אלו עולה, שהנודע ביהודה אומר שבדין כבוד התורה יש מדרגות. צריך להשתדל לקיים אותו לכתחילה באופן הטוב ביותר שאפשר, דהיינו שהעולה למפטיר יקרא בעצמו את ההפטרה. רק בדיעבד, שאי אפשר, אז ניתן שמישהו יקרא במקומו. גם אז אנו שואפים לקיים את דין כבוד התורה באופן הקרוב ביותר לדין המקורי, שאותו שעלה לתורה לוי הוא יקרא את ההפטרה, כי אז יוצא שקורא ההפטרה כבר קרא בתורה תחילה, וכן שהוא הקרוב ביותר להפטרה, ואז חשש הנכנסים³⁰ קטן. אם אין אפשרות שהלוי יקרא את ההפטרה, יקרא הכהן, כי הוא לפחות עלה לתורה תחילה. רק אם אין ברירה, דהיינו שגם הכהן וגם הלוי שעלו לתורה אינם יכולים לקרוא את ההפטרה, רק אז מתיר הנודע ביהודה למישהו שלא קרא כלל בתורה לקרוא את ההפטרה.

אם כן, ברור שההיתר של הכרזת "מפטיר" הוא רק היתר בדיעבד, כשאינן אפשרות אחרת לקיים את דין כבוד התורה. לכן, אין אפשרות לסמוך עליו לכתחילה ולתת לכהן לקרוא הפטרת יונה על סמך ישראל שיעלה שלישי ויכריזו עליו כמפטיר.

29 מכאן ניתן לדייק שמה שכתב הנודע ביהודה לפני כן לגבי ההיתר של הכרזת המפטיר, אינו ברור לחלוטין.

30 שנכנסו אחר כך ולא ראו שהוא עלה לתורה בתור לוי, ואז יאמרו שהוא קרא הפטרה בלי לעלות לתורה.

ח. שיטת המגן אברהם: כבוד התורה הוא דין לעיכובא

כפי שביארנו באריכות, שיטת הנודע ביהודה היא שדין "כבוד תורה" הוא דין לכתחילה, ובמקום שאי אפשר, יכול לקרוא הפטרה בלי לקרוא בתורה תחילה. אמנם דבריו אינם מוסכמים. המגן אברהם³¹ כתב שבתענית ציבור, שיש רק שלושה עולים והמפטיר הוא ממניין הקרואים, אין להעלות כהן למפטיר, ושאם אין ישראל שיודע להפטיר - מקרין אותו.³²

מדבריו מוכח שדין כבוד התורה הוא דין לעיכובא, ומוכרח שהישראל שקרא שלישי, הוא יקרא את ההפטרה. זאת בניגוד לדברי הנודע ביהודה שדין כבוד התורה הוא לכתחילה, ולפיו יש פתרון פשוט למצב זה: מאחר שהישראל אינו יודע לקרוא ההפטרה, ניתן בדיעבד לבקש מהכהן לקרוא ההפטרה בלי לעלות לתורה תחילה. על כורחנו שהמגן אברהם חולק על הנודע ביהודה וסובר שדין כבוד התורה הוא לעיכובא, והפתרון הנכון הוא שאדם הבקי בהפטרה יקרא את הישראל שעלה שלישי. בשער הצינן³³ העלה את דברי המגן אברהם להלכה.

לפי פסק זה אין מקום כלל להעלות את הכהן לקרוא הפטרת יונה על סמך ישראל שעלה שלישי, אלא אותו ישראל שעלה שלישי מוכרח לקרוא את ההפטרה.

ט. מפטיר יונה ללוי או לכהן

1. היתר של הרב פרנק להפריד בין קורא המפטיר לקורא ההפטרה

בשו"ת הר צבי³⁴ דן בשאלה הבאה:

על דבר שנשאל מגבאי בית הכנסת, באיש אחד, עשיר גדול ונכבד, שיש לו חזקה רבות בשנים לעלות בכל שנה ושנה למפטיר יונה במנחה של

31 סימן קלה ס"ק טז.

32 דהיינו שיעמוד לצדו מי שיודע ויקרא לפניו מילה במילה והישראל יחזור אחריו. מקור דברי המגן אברהם בתשובת מהר"ם סימן סד.

33 סימן קלה ס"ק לג.

34 אורח חיים, חלק א, סימן סח.

יום הכפורים. והנה זה עתה נודע להם שהוא לוי, ושואלים כדת מה לעשות, אם לדחותו ממפטיר זה, או שיעשו עצמם כאינם יודעים ויניחו לו מנהגו לעלות למפטיר, כי הדיחוי יעלה להם בעגמת נפש, ולכן נפשם בשאלתם דאולי רשאים המה לשתוק דגדול השלום.

המקרה הנדון הוא באדם שהייתה לו חזקה של שנים רבות לקנות מפטיר יונה, וכל שנה הוא עלה שלישי והפטיר יונה, ועתה נודע שהוא לוי, והשאלה היא: האם לדחות אותו מקריאת מפטיר והפטרת יונה, או שמצד חשש מחלוקת ועגמת נפש ניתן להניח לו להמשיך לעלות שלישי, אף על פי שהוא לוי?

הרב פרנק שם מסיק שאם יתברר להם בוודאות שהוא לוי, אין כל דרך להתיר לו לעלות שלישי, אך הוא מציע להם פתרון אחר:

אולם, אם זה ברור לכבוד תורתו שדבר זה יגרום מחלוקת ועגמת נפש והפסד גדול לבית הכנסת (וזה אני משאיר לכבוד תורתו שהוא נמצא במקום המעשה), יש דרך לעשות כך, שהאיש הזה יעלה לתורה לוי, ואחר כך יעלה לתורה ישראל אחר כפי הדין, אלא שהברכות על המפטיר יונה יברך זה האיש שהוחזק כבר בזה.

אם כן, הרב פרנק מתיר בתנאים מסוימים שאחד יעלה שלישי למפטיר, ואדם אחר, דהיינו הלוי (והוא הדין כהן), יעלה להפטרה על סמך קריאתו בתורה לפני כן. בהמשך דבריו הרב פרנק מציין שהמקור להיתר נמצא בדברי הנודע ביהודה הנ"ל.³⁵ לכן, בהתאם לדברי הנודע ביהודה שצריך להשתדל לקיים את דין כבוד התורה קרוב ככל האפשר לדין המקורי, הציע הרב פרנק את ההצעה הטובה ביותר במקרה זה: העשיר יעלה לעליית לוי, שאז הוא לפחות קרא בתורה תחילה, ואז ניתן להתיר הגם שאין זה צמוד לקריאת ההפטרה.

35 אלא שהנודע ביהודה מציע זאת בדיעבד, אם התברר שמי שעלה למפטיר אינו יודע לקרוא הפטרה, והרב פרנק מאמץ את ההיתר באופן מסוים גם לכתחילה, שייתנו לאותו לוי להמשיך במנהגו.

אמנם, הנודע ביהודה התיר רק בדיעבד, אם התברר שמי שעלה למפטיר לא יודע לקרוא הפטרה, והרב פרנק מאמץ את ההיתר באופן מסוים גם לכתחילה. נראה שכוונת הרב פרנק היא שמקרה כה קיצוני של מחלוקת, עגמת נפש והפסד גדול לבית הכנסת, נידון כשעת הדחק, ושעת הדחק נחשבת כדיעבד.

המקרה הנידון של הרב פרנק הוא ממש הנידון שלנו, ולכן על פי זה יש מקום להיתר³⁶ לכהן לעלות למפטיר יונה באופן שעל פי שיקול דעת מורה ההוראה באותו מקום יש חשש קיצוני של מחלוקת, ואז צריך להקפיד שאותו כהן יעלה ראשון, ועל סמך עלייתו ראשון יוכל לקרוא את הפטרה בלי לעלות לתורה בשנית.

2. אחרונים שהתירו באופנים שונים להעלות את הכהן לעליית שלישי

ההיתר של "אושא מילתא"

הרב חיים פלאגי' בספר חיים³⁷ מביא ששאלו אותו בעניין כהן שרוצה לקנות או שכבר קנה מפטיר יונה, אם להניח לו לעלות שלישי, או שיוותר וייתן את קריאת הפטרה לישראל אחר. כך הוא ענה:

יותר נכון הוא שיעלו כהן ולוי, ואחר כך יקראו לכהן למפטיר אף על פי שהוא כהן, וליכא משום פגם, כי הכל יודעים כי בעבור שקנה הפטרה והוא המפטיר, לכך עלה באמירה אף על פי שהוא כהן, והוא על דרך שהתיר הרב משפט צדק³⁸ בחכם שהיה כהן ועלה לשלישי לקרות י"ג מידות, שהיתה הסכמתם לקרות לחכם הקהילת קודש, ולאחר שהכריח דליכא איסור, הביא ראייה³⁹ ממה שהתיר רב יהודאי גאון לקרות החתן בהיותו לוי לעולה שלישי אחר לוי, דהגם שאמרו בנזיקין לוי אחר לוי לא יקרא, משום דאושא מילתא שאני, עיין שם, דון מינה ואוקי באתרין

36 אמנם ההיתר אינו מוסכם, כפי שהובא לעיל שהמגן אברהם חולק על הנודע ביהודה, והובאו דבריו להלכה בשער הציון.

37 בסימן ט.

38 חלק ב סימן סה.

39 שם דף קמו עמוד ג.

דבקוראו להמפטיר מינכרא מילתא שהוא לצורך ההפטרה, כן נראה לעניות דעתי לעשות בשעת הדחק.

בניגוד לרב פרנק שאימץ את שיטת הנודע ביהודה, הרב פלאג'י אפילו אינו מעלה את האפשרות שהכהן יקרא את ההפטרה על סמך עלייתו קודם לעליית ראשון. נראה, שהרב פלאג'י סובר כשיטת המגן אברהם, שדין כבוד התורה הוא לעיכובא, ואין אפשרות כלל לנתק בין המפטיר להפטרה. מוכרח שמי שעולה למפטיר הוא בעצמו יקרא את ההפטרה. לכן הרב פלאג'י מציע שהכהן בעצמו יעלה שלישי. אמנם זו בעיה בפני עצמה, שהרי כהן אינו יכול לעלות שלישי מחשש שיאמרו שהוא פגום.⁴⁰ על כך הוא עונה שאין חשש כזה מטעם שכולם יודעים שהוא קנה עלייה זו כדי לקרוא את ההפטרה, שהרי משום כך הכריזו עליו: "אף על פי שהוא כהן". בסיס ההיתר של הרב פלאג'י הוא "אושא מילתא", דהיינו שבכל מקום שהדבר מפורסם לכול מדוע הכהן עולה לשלישי, יש פתח להתיר לכהן לעלות שלישי. לכן רב יהודאי גאון התיר לחתן לוי לעלות שלישי, כי מפורסם לכול שהוא חתן. משום כך בשו"ת משפט צדק התיר לכהן שהיה רב העיר לעלות שלישי בתענית ציבור כדי לקרוא י"ג מידות, כי באותה העיר הייתה הסכמה להעלות אדם חשוב לקריאה זו, והיה מפורסם לכול שזו הסיבה שהוא עולה שלישי.⁴¹ גם במפטיר יונה שקריאה זו חשובה וחביבה על הציבור, כולם יודעים שהכהן קנה עלייה זו בשביל ההפטרה, ולכן יש מקום להתיר זאת.

אמנם הוא מתיר זאת רק בשעת הדחק, והוא ממשיך לבאר שצריך עד כמה שאפשר להימנע מכך:

אמנם הדרך הישר הוא שיבקשו לפייס לכהן קונה ההפטרה שיתננה לישראל ויעלה במקומו, ועל כל פנים הזהרתי לגזברי ופרנסי וגבאי הקהילת קדש, שיתנו דעתם כשרואים דהכהן ישלח דברו לקנות ההפטרה בזמנים הללו שהם שלושה עולים, ומוכרחים לקרות כהן בראש,

40 שולחן ערוך, אורח חיים, סימן קלה סעיפים ח ו-י, ומשנה ברורה שם ס"ק לא. ועיין שם בשער הציון ס"ק כט מה שכתב בשם המגן אברהם.

41 המגן אברהם בסימן קלה פסק כדעת המשפט צדק, והובאו דבריו להלכה בשער הציון ס"ק כט.

דאז ישתדלו שלא ישאר קניית ההפטרה על שם הכהן, **כי בקושי הוא ההיתר להיות עולה לשלישי, ודוקא בדיעבד משום דכבר קנה ההפטרה, והיו באים לידי מריבה, אמנם לכתחילה לא.**

העולה מדבריו הוא שלכתחילה ינסו לשכנע ולפייס את הכהן שקנה מפטיר יונה לוותר ולתת את הקריאה לישראל, ורק אם אינו מתפייס ויש חשש של מריבה, ניתן להעלותו בדיעבד לשלישי.

יתרה מזאת, הרב פלאג'י הזהיר את הגבאים, שאם הם רואים כהן שמנסה לקנות מפטיר יונה, שישתדלו לדאוג לכך שמישהו אחר יקנה במקומו. אם כן, על פי זה צריך כמה שיותר לצמצם את ההיתר.

דעת החזון עובדיה

הרב עובדיה יוסף זצ"ל⁴² מתבסס על היתרו של הרב פלאג'י⁴³ וכותב כך:

כהן **שזכה** בקניית עליית מפטיר של מנחת יום הכיפורים, **כי נכספה וגם כלתה נפשו** לקרוא בהפטרת יונה, **יש לו על מה שיסמוך** שיעלה לעליית מפטיר, ובלבד שיאמר השליח ציבור: ואף על פי שהוא כהן, יעמוד למפטיר.

מלשונו של החזון עובדיה נראה שהוא מרחיב קצת את ההיתר של הרב פלאג'י. הרב פלאג'י כתב שצריך לנסות לשכנעו לוותר, והחזון עובדיה לא הזכיר זאת. אמנם ברור שגם הרב עובדיה זצ"ל לא התיר זאת בשופי, אלא רק במצב שהכהן כבר זכה בזה,⁴⁴ ורק במצב שניכר ש"נכספה וגם כלתה נפשו", שאז הדברים כבר קרובים לחשש מחלוקת, וגם אז כתב הרב עובדיה רק שיש לו על מה שיסמוך.⁴⁵

"הדמים מוכיחים"

42 ימים נוראים עמוד שס.

43 וכן על היתר דומה שכתב בשו"ת תעלומות לב, חלק ג דף צו ע"א.

44 ואולי הוא מסכים לדברי הרב פלאג'י שעדיף שהגבאים ישתדלו שמישהו אחר יזכה.

45 ואולי רמז בזה, שמצד עצמו ראוי שיוותר ויתן לישראל אחר.

בשור"ת עולת יצחק⁴⁶ לרב יצחק רצהבי שליט"א נשאל בעניין מי שקנה מפטיר יונה והזמין כהן לעלות למפטיר, אם ניתן להתיר זאת. הוא עונה שם שלכתחילה בוודאי לא יעלה כהן לשלישי. אמנם בדיעבד הוא פוסק להתיר להעלותו, וזו לשונו:

ומכל מקום מסתברא לעניות דעתי שאם כבר עלה אין להורידו, שלא להלבין פניו חס ושלום, הואיל וסוף סוף אין להכחיש שיש צד היתר מטעם דמים מוכיחים אף בנידון דידן, ומה טוב שיפרש החזן ויאמר אז: אף על פי שהוא כהן, מכל מקום כיון שכבר עלה נסמוך עתה שהדמים מוכיחים.

היתרו של הרב רצהבי שליט"א אינו מתבסס על "אושא מילתא". העובדה שמפטיר יונה הוא מפטיר חשוב, וכולם מבינים שהוא עולה שלישי בגלל הפטרה, אינה סיבה מספקת להתיר לכהן לעלות שלישי. ההיתר שלו מבוסס על טעם אחר כפי שהזכיר בדבריו, והוא ש"הדמים מוכיחים". היתר זה כבר נידון בתשובתו⁴⁷ ותמצית דבריו שם היא שבמקום שהמנהג למכור העליות לתורה בדמים, יש בכך כבוד לתורה שקונים את קריאתה בדמים מרובים, ומעתה אין לחוש לפגמו של כהן, כיוון שהדמים מוכיחים שהוא עלה לתורה לשלישי משום שקנה זאת בכסף. אמנם הרב רצהבי שליט"א מגביל שם את ההיתר, ולכן למעשה הוא מחמיר יותר מהרב עובדיה וסובר שרק אם כבר עלה הכהן למפטיר לא נוריד אותו כדי לא להלבין פניו, אבל אם עדיין לא עלה, אף על פי שכבר קנה, אין להעלותו.

י. מסקנות

תמצית העולה מכל האמור לעיל:

א. נחלקו הראשונים אם לפסוק כמאן דאמר שמפטיר עולה למניין הקרואים, והשולחן ערוך פסק שעולה.

46 חלק ג סימן קעו.

47 בחלק א סימן כד ושם נתבאר שיסודו בדברי המהרי"ק, ושבתמינן היו שנהגו לסמוך על היתר זה.

ב. אף על פי שמפטיר עולה למניין שבעה, וגם אם הוסיפו על מניין הקרואים בפרשה, לא ניתן לתת לאותו שעלה שביעי או שמיני לקרוא הפטרה בלי לעלות מחדש למפטיר, כי אמירת הקדיש יוצרת הפסק בין המפטיר להפטרה.

ג. בדיעבד אם העלו למפטיר אדם שאינו יודע לקרוא הפטרה, יש חילוק. בשבתות ובימים טובים שיש הפסק קדיש בין קריאת הפרשה למפטיר, ניתן לתת לאדם אחר לקרוא הפטרה בלי שעלה לתורה תחילה. במנחת תעניות שאין הפסק קדיש, נחלקו בכך הנודע ביהודה והמגן אברהם. לדעת הנודע ביהודה ניתן לתת לאדם אחר לקרוא הפטרה (ולכתחילה ייתנו ללוי או לכהן שעלו לתורה לפני זה), ולדעת המגן אברהם צריך שמי שיודע לקרוא הפטרה יקרא בלחש לפני הישראל שעלה שלישי, ואותו ישראל יקרא אחריו את הפטרה מילה במילה.

ד. כהן או לוי שרוצים לעלות למפטיר יונה, גם אם כבר קנו את עליית המפטיר, יותרו וייתנו אותה לישראל.

ה. במקום חשש מחלוקת ומריבה, אם הכהן או הלוי מתעקשים לעלות למפטיר יונה, נחלקו האחרונים מה הדרך הנכונה לעשות זאת. לדעת הרב פרנק, אין אפשרות לכהן או ללוי לעלות שלישי, אלא יעלו לתורה לעליית ראשון (כהן) או שני (לוי), וישראל יעלה שלישי למפטיר, ואז ניתן לתת בשעת הדחק לכהן או ללוי לקרוא הפטרה בלי לעלות לתורה מחדש. לעומת זאת לדעת הרב פלאג'י, החזון עובדיה והעולת יצחק, אין לאפשר לכהן לקרוא הפטרה בלי לעלות למפטיר. לדעת הרב פלאג'י והחזון עובדיה, הכהן או הלוי יעלו לעליית שלישי שהוא המפטיר, ולדעת העולת יצחק לא יעלו, אלא שאם עלו כבר לא נוריד אותם.

יא. סיכום

עליית המפטיר נתקנה כביטוי לכך שקריאת התורה חשובה יותר מהקריאה בנביא. יש בכך רעיון חשוב שבא לתת חשיבות לתורת משה שניתנה לכלל ישראל בסני, לעומת דברי הנביא שעם כל קדושתם, אינם עומדים במדרגת התורה.

ראינו שיש מחלוקת אם עליית המפטיר נמנית בכלל העולים, או שצריך לייחד לה עלייה נפרדת. מחלוקת חשובה נוספת עסקה בשאלה אם דין כבוד התורה הוא לכתחילה או לעיכובא.

במאמר ראינו שיש רעיונות שונים ליישום דין כבוד התורה במצב שאי אפשר שקורא ההפטרה יעלה למפטיר: ההפסק בקדיש כהיכר לעלייה מיוחדת לכבוד התורה, הכרזת המפטיר כביטוי לכבוד התורה וקריאת ההפטרה על ידי העולים הראשונים כקיום דין כבוד התורה.

מתוך כך דנו בשאלה מעשית ורגישה, בדבר עלייתו של כהן או לוי למפטיר יונה. דיון נלווה של שאלה זו עסק בדבר האפשרות של כהן לעלות שלישי. המסקנה הכללית שעולה מן המאמר היא שכל ההיתרים לעליית כהן למפטיר יונה הם היתרים של שעת הדחק, במקום חשש מריבה ומחלוקת, וכהן שבא לשאול יש להורות לו להימנע מכך.